

dr. Sárík Eszter: Az ifjúság szerepe*

Beccaria életművéről, a jogállamiságról és a büntetőjogról vallott felfogásáról sokat hallhattunk az elmúlt órákban. Előadásomban Beccaria gondolataira támaszkodva, ámde annak egy szűk szegmensét kiemelve, az ifjúság megváltozott szerepével foglalkozom. Beccaria a 'Családi szellemről' írt rövid eszmefuttatásának egy részét hívom segítségül kezdőgondolat gyanánt.

„A családi szellem kicsinyes és kis dolgokra beszűkült szellem...A családok **köztársaságában** a fiúk a családfő hatalmában vannak, ameddig csak él, és arra kényszerülnek, hogy annak halálától várják csak a **törvényektől** függő életüket... mikor a köztársaság emberekből áll, a család nem a parancsuralomnak, hanem a **szereződésnek** van rendelve...”¹ Beccaria nem volt derűlátó korszakának családmodelljét illetően. A család mint beszűkült, 'dohos tákolmány' jelent meg a felfogásában, ami az egyént intézményesülten köti gúzsba köti. A család – szemében – a családfő (az apa) rémuralmának jelképe, ahol a gyermek a parancsokat tűr, és az engedelmességet tanul. Az egyéni szabadság kibontakozása pedig csak akkor elképzelhető, ha a gyermek az autoriter rendszerből kiszabadul, mert ekkor nyílik lehetősége arra, hogy élete a törvényektől és szerződésen alapuljon. Beccaria idézete ekképpen folytatódik: „A hagyományos család pedig alávetettséget és félelmet sugall. A köztársaság, szerződésen és törvényeken alapuló családmodellje pedig *a bátorságot és a szabadságot.*”²

A kérdés azonban az, hogy megvalósult-e bármikor is a történelem folyamán az a Beccaria által idealizált családmodell, amelyben az egyén bátorságot és szabadságot tanul? Volt-e olyan történelmi pillanat, amikor a gyermek boldogan 'fejlődhetett', és a fejlődésének végpontján egy önálló entitás, egy felelős felnőtt állt? Mondhatjuk-e, hogy napjainkra eljött a Kánaán, és, hogy a 21. század ifjúsága már szabadon él? És, hogy korunkban a család a törvényesség és szerződéses állapot olyan alappillére, amelyben az egyéniség 'virágba borulhat'? Ahhoz, hogy a kérdést – az előadás kereteit figyelembe véve - megválaszoljuk, célszerű egy történelmi kitekintést tenni, és megvizsgálni a gyermek és ifjúság helyzetét, annak változásait a történelem folyamán.

A gyermekkor története

A történelemkutatás hosszú évszázadokon keresztül egyet jelentett a klasszikus háború- és gazdaságtörténet elemzésével. A hétköznapok iránti érdeklődés a 19. században kezdődött el, amelynek gondolkodástörténelmi keretein belül kapott szárnyra a család- és gyermekkor vizsgálata. A gyermekkor valódi történelmi elemzése azonban csak a 20. század derekán bontakozott ki.

A kutatás úttörői Philippe Ariés és Hendrik van der Berg voltak, akik az 1960-as években kezdtek foglalkozni a gyermek- és családtörténelem témakörével. Bár Van der Berg munkája történelmi mélységében és alaposságában – alkalmanként következtetéseiben is – túltett Ariés írásán, az utókor számára mégis Ariés (magyarul is megjelent munkája)³ tűnt becsesebbnek. Nem utolsósorban éppen a mű utóélete miatt. Ariés írásában döntően a középkor gyermekfelfogásával, leginkább pedig annak hiányosságaival foglalkozott. Értelmezésében –

¹ Cesare Beccaria: A bűnökről és büntetésekről, Attraktor, Máriabesnyő, 2012. 51. oldal

² Cesaria Beccaria: im. 51. old.

³ Philip Ariés: Gyermek, család, halál, Budapest, Társadalomtudományi Könyvtár, 1987.

és álljon ehelyütt Pukánszky összefoglalása – „[a] középkori ember nem rendelkezett egyértelműen körülírható gyermekkori-felfogással, nem volt jellemző rá a gyermeki sajátosságok iránti érzékenység. ...A gyermekkori mint elkülönített életszakasz fogalma – és az ezzel kapcsolatos reflexió csak a polgárosodás kezdetén jelenik meg.”⁴

Ariés történeti bizonyítékokkal, korabeli dokumentumokkal, személyes írásokkal (levelekkel, naplókkel) alátámasztva elemezte a 11-15. századot, amelyben a gyermekkori nem kapott önálló polgárjogot. A gyermekek kisméretű felnőttek voltak, a szüleikkel egyforma ruhában jártak, velük egy légtérben éltek és aludtak, s így evidens módon az élet nyersessége, annak árnyoldalai, ad absurdum az erőszak és a szexualitás, sem volt elzárva tőlük. A gyerekek 9-10 éves kortól – vagyis amint képesek lettek a fizikai önellátásra – kikerültek a szoros értelemben vett szülői felügyelet alól, és tág családjukban sajátították el a számukra hosszú távon is fontos szakmai ismereteket is. Az alapfokú oktatás egyébként sem volt általánosan elterjedt, mert a fiatalok döntően a családjuk életmódját és élethivatását folytatták. A gyermekeknek sem lelki, sem szellemi igényeivel nem foglalkoztak, s bár a középkorban is megjelent a mese és a játék ez egyáltalán nem a gyerekről és gyermeknek szóló mulatság volt.⁵

Bár Ariés kritikái több szempontból is pontosították – az általuk egyszerűsítőnek és sematizálóknak – minősített gyermekfelfogást, az vitathatatlan megállapítása a szerzőnek, hogy a gyermekekre irányuló – vallásos ihletettségtől mentes – figyelem felbukkanása az angol moralistákhoz, a gyermeki lélek és viselkedés idollá emelése pedig a felvilágosodáshoz, a pedagógia tudományának megjelenéséhez, leginkább pedig Rousseau munkásságához köthető.

Anélkül, hogy részletesen időznénk a középkori gyermekfelfogásánál, közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy a középkori attitűd – ami természetesen nem tekinthető homogénnek – elsősorban a Szentírás emberképére hagyatkozott. Eszerint az ember az eredendő bűn miatt eleve vétkeken jön a Világra, az ember alapvetően rossz; a bűn pedig csak a folyamatos regulával, imádsággal, testgyakorlással és tanulással győzhető le.⁶ A 15. századi gondolkó Vives felfogásában a testi fenytés és büntetés még kívánatosként tűnik fel, de a későközépkorban Montaigne és Luther már elítélendőnek tartják azt mint büntetési formát és nevelési eszközt.

A pedagógiai áttörés azonban a 17. századig váratott magára, amikor is Comenius megfogalmazta Nagy oktatástan című munkáját, és átfogó pedagógiai tervet vázol fel az elemi képzés fontosságáról. A 18. századi angol moralisták írásában már a gyermek törekeny és veszélyeztetett lényként jelenik meg, a gyermekek megítélését is érintő szellemi forradalom azonban mégis az ún. modernitásban jelent meg. Ez egyrészt a felvilágosodás esztétörténeti jelentőségű gondolkodóinak köszönhető, másrészt pedig, praktikus szempontból a kapitalista munkavégzés véglegessé válása eredményezett.

⁴ Pukánszky Béla: Bevezetés a gyermekkori történetébe, <http://www.pukanszky.hu/gyertort.pdf>, 7. oldal

⁵ Philippe Ariés: *im.*

⁶ Vives erről így ír: „A gyermeket lefelől is ahhoz kell szoktatni, hogy a jóban örömeiket leljék, szeressék, a rossz miatt bántódjanak, azt gyűlöljék...Az atya tehát fordítson nagy gondot fiainak erkölcsiségére, annival nagyobb gondot, mint az örökségre, amennyivel a jó erkölcsök nagyobb értékűek.” Jean Luis Vives: *A tanulmányok rendszere vagy a keresztény nevelés.* In: *Neveléstörténet. Szöveggyűjtemény.* Szerkesztette: Mészáros István, Németh András, Pukánszky Béla, Osiris Kiadó, 2003. 65. oldal

A gyermekkor forradalma Jean Jacques Rousseau-hoz kapcsolódik, akinek a szemében a gyermek mint a tisztaság metaforája nyert értelmezést. Felfogásában a gyermeki gondolkodás, viselkedés és érzésvilág utat mutatott az ideálisnak tartott létállapothoz, ami – tudvalévően - 'Vissza természetéhez!' jelszavában sűrűsödött össze. A gyermekről és az emberről általában – a társadalom felfogásával összhangban – azt tételezte, hogy azok a természettől fogva jó, így gyökeresen szakított azzal a Szent Ágostonig visszavezethető keresztény dogmával, amely szerint az ember csak Isten kegyelme révén válhat „naturális” emberből „szellemi” emberré. Rousseau szerint Minden jó, amidőn kilép a dolgok alkotójának kezéből, de minden elfajul az ember kezei közt”⁷.

A felvilágosodás, valamint az ipari forradalom következtében nemcsak a gyermekekről alkotott kép alakult át generálisan, hanem a gyermek-szülő kapcsolat és a családi élet minősége és struktúrája is megváltozott. „Az ipari forradalom hatására a munkavégzés eltávolodott az otthonától, a nagyfokú urbanizáció feldarabolta a többgenerációs családokat, és létrehozta az ún. modern családot.”⁸ A család menedékké vált, ahol a viktoriánus erkölcsök mentén a szülő-gyermek kapcsolat sokkal formálisabbá vált. A felnőtt és gyermek életvilága eltávolodott egymástól, létformájuk különböző lett: a gyermek tanult, a felnőtt – a nukleárisá vált – családjától távol dolgozott. A gyermekhez az ártatlanság, a védettség és tisztaság képzetek kapcsolódtak. „...A szerepek elhatárolódtak: a gyermekek kötelességszerűen tisztelték a szüleiket, a tekintélyük kikezdehetetlen volt, amely morális és vallási alapokon nyugodott.”⁹

A pszichológia tudományának fejlődése, és a fejlődés-lélektani ismeretek gyarapodása emelte azonban a gyermekkor abba a kiemelt és védett pozícióba, ami a 20. század második felében jellemzővé vált. Mielőtt azonban a kronológiai értelemben vett szakaszolást folytatnánk – és átfogóan elemeznénk azokat a változásokat, amelyek a múlt században felszínre kerültek, és 'megizmosodtak' – célszerű elidőzni a némileg egyszerűsítő, ámde szellemi értelemben izgalmas deMause-féle modell mellett.

Lloyd DeMause 1974-ben írt „A gyermekkor története” (The History of Childhood) című tanulmánykötete meghatározó a vizsgált témánk szempontjából. Az amerikai szerző mélylélektani ihletettségű elmélete szerint három alapvető szülő-gyermek relációtípus létezett a történelem folyamán: 1. Projektív (kivetítő) reakció (projective reaction): amelyben az anyák saját tudatalattijukból táplálkozó félelmeiket, szorongásaikat vetítik újszülött gyermekükre. 2. Fordított reakció, „szerepmegfordítás” (reversal reaction), ahol a gyerek sajátos 'felnőtt-alakként' szerepel, olyan figuraként, aki a szülők saját gyermekkorában fontos szerepet játszott. 3. Empatikus reakció (emphatic reaction): A szülők ebben az esetben az empátia révén 'belehelyezkednek' gyermekük szükségleteibe, és megkísérik kielégíteni azokat. DeMause a megjelölt viszonyulások alapján hat történelmi korszakot különített el: a gyermekgyilkosság (az antikvitástól kb. Kr. u. 4. századig terjedő időszak)¹⁰, a kitevés (4-

⁷ Rousseau, Jean-Jacques (1978) A dijoni Akadémia 1750. évi pályadíjával jutalmazott értekezés a nevezett akadémia által kitűzött kérdéstről: Javított-e az erkölcsökön a tudományok és a művészetek újraéléde? In: Rousseau, Jean-Jacques: Értekezés és filozófiai levelek. (válogatta Ludassy Mária) Magyar Helikon, Budapest, 11. oldal

⁸ Mook, B.T.: im. 8. oldal

⁹ Mook, B.T. im. 8. oldal

¹⁰ „A szülők gyakran úgy szabadulnak meg a gyerekeikkel szembeni gondozási kötelességüktől, hogy a saját tudatalattijukból származó szorongásaikat és félelmeiket vetítik ki rájuk. Gyakori a gyermekgyilkosság, a kisdedek szakrális áldozatként való meggyilkolása, valamint a gyermekekkel szembeni szexuális abúzus.”

13.század)¹¹, az ambivalencia (14-17.század)¹², az intrúzió (18. század), a szocializáció (19-20. század közepe) és az empátia (1950-es évektől) korszakait.

4. Intrúzió (behatolás, birtokbavétel) (18. század.): Már vége a szülői félelmek projiciálásának, akik ettől fogva arra törekszenek, hogy minél közelebb kerüljenek gyermekeikhez, s birtokba vegyék lelkük legmélyebb rétegeit is. A szülői kontroll egyre áthatóbb lesz, a gyerekeket korán engedelmességre szoktatják, de már nem verik őket öncélú rendszerességgel. Erre a korszakra a gyermekgyógyászat fejlődése jellemző, ami a 18. századra a gyermekhalandóság csökkenését eredményezte. 5. Szocializáció (19–20. század közepe): Ekkorra már nem a gyerek akaratának minden áron való megtörése a cél, hanem az, hogy önként alávesse magát az együttélés normáinak, zökkenőmentesen beilleszkedjék a társadalomba. A 19. században már az apák sem „alkalmi vendégek” a gyermeknevelés terén, egyre többször kapcsolódnak be fiaik és lányaik nevelésébe.”¹³

A DeMause által 'empatikus/támogató' időszakként címkézett periódus az ötvenes években vette a kezdetét, amikor is a gyermekközpontú nevelés általánossá vált. A szülők ebben az időszakban már arra kezdtek törekedni, hogy behelyezkedjenek a gyermekük lelki állapotába. A cél az lett, hogy a gyermekek által megfogalmazott – vagy kisgyermekkorban jelzett – igényeket megérthessék, és kielégíthessék. A fegyelmezés, a büntetések sora – nyilvánvalóan döntően Benjamin Spock 1946-ban megjelent munkájának¹⁴ hatására – csökkenni kezdtek a nevelői gyakorlatban.

A változások üteme azonban a 20. században felgyorsult: a 60-as, 70-es években már - Otto Hansmann kifejezésével - 'a változó gyermekkorral' találkozunk, a 80-as évektől pedig 'a gyermekkor elvesztését vizionálták a kutatók'¹⁵, mivel a gyermekkor¹⁶ - klasszikusnak tekintett - szerepe több szempontból át is alakult. Az, mint féltett és burokba zárt 'szentség' felértékelődött és alkalmanként magasztalt öncéllá vált; a másik oldalon, pedig devalválódott és beolvadni látszott/szik az élethosszig tartó kamaszkorba..¹⁷

A kamaszkor mint speciális életszakasz. 'Új ifjúság' és új 'ifjúságkép.'

¹¹ „Miután a szülők felfedezték, hogy gyermekeik saját lélekkel megáldott teremtmények, csak úgy szabadulhattak meg gyermekeiktől, ha szoptatós dajkához adták, kolostorba küldték, nevelőszülők gondjaira bízta, szolgának adták, szélsőséges esetben – fő- leg a leányanyák – elhagyták („kitevés”, expositio). A gyerek gyakran mint a gonosz megtestesülése jelent meg szülők tudatában, mindennapos volt a gyerekek verése. Maga a tetőtől talpig való szoros pólyázás évszázadokon át uralkodó szokása is a kitevés látens formájaként értelmezhető.”

¹² „Mivel még élt a hiedelem arról, hogy a gyermek lelke a szülők kivetített bűnös tudattartalmainak „lerakódóhelye”, a szülők egyre nagyobb gondot kezdtek fordítani gyerekeik nevelésére. Úgy tekintettek testükre és lelkükre, mint alakítható (és minden áron alakítandó) viasztömbre.”

¹³ Pukánszky Béla: Bevezetés a gyermekkor történetébe, <http://www.pukanszky.hu/gyertort.pdf>, 7. oldal

¹⁴ Benjamin Spock: Csecsemőgondozás, gyermeknevelés, Magyarországon megjelent: 1973. Budapest, Medicina Kiadó.

¹⁵ Pukánszky B. im. 9. oldal, <http://www.pukanszky.hu/gyertort.pdf>

¹⁶ Marie Winn könyvében részletesen elemzi azt a folyamatot, ahogyan a „klasszikus” (vagy klasszikusnak vélt), sokak által viktoriánus „csökevénynek”, vagy évszázadnyi tisztavirágzásnak bélyegzett gyermekkor elhagyta provizórikus burkát, és újfent csupaszra vetkőzött.

Marie Winn: Gyermekek gyermekkor nélkül, Gondolat Kiadó, 1990.

¹⁷ Philippe Ariés munkájában (Philippe Ariés: Gyermek, család, halál, Társadalomtudományi Könyvtár, Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.) – a középkortól kezdődően– átfogó képet fest a gyermekkor speciális jellegének kialakulásáról, amiből egyértelműen kiderül, hogy a gyerekeket ma megillető megkülönböztetett figyelem nem mindig volt a történelem sajátja. (A középkor előtti „gyermekkor történetet” ld. Valerie French: A gyermek hatásának története, Ókori mediterrán civilizációk; Richard B. Lyman, Jr. Barbarság és vallás, Késő római és kora középkori gyermeknevelési szokások.)

A kamaszkor és az ifjúsági életkategória, illetőleg annak felértékelődése vitathatatlanul a 20. század végének a terméke, de népszerűsége nem látszik csökkenni a 21. században sem. A kamaszkor több szempontból is kitüntetett lett: egyrészt bizonytalanná vált az időtartama, másrészt nyilvánvalóan meghatározó jelentőségű a későbbi életesemények tekintetében is. Megjegyzendő, hogy a korszak hossza és dominanciája miatt, a fiatalokat értékes célcsoportként megtalálta a politika és a gazdaság is: az örök kamasz értékes fogyasztóvá és szavazóvá vált.¹⁸ A korosztályhoz tartozók pedig maguk is ennek az átmeneti (?) életszakasznak a bűvöletébe kerültek.

Az elemzést most a második aspektussal kezdeném, hiszen a kérdés ehelyütt az, hogy miért olyan fontos ez az időszak az egyén életében? Biológiai és társadalmi vonatkozásban sem indifferens, hogy ez a képlékeny időtartam miképpen alakul, milyen hatások és ingerek érik ekkor a fiatalt, illetve, hogy ezek a hatások hogyan épülnek be a felnőtt személyiségbe. Kiváltképpen azért nem, mert számos kutatás igazolta, hogy a kamaszkor és a késő tinédzserkorra tehető az értékek internalizálása, és elmélyítése;¹⁹ ahogyan ez időtájt történik meg a spirituális elképzelések megfogalmazása, az elvek kialakítása is.²⁰

Ezt az időszakot szignifikáns módon befolyásolja – ha már nem is determinálja – a szülő gyermek viszony, ami azért is kulcsfontosságú, mert részint éppen a szülő és gyermek között fennálló kapcsolatok tartalma, valamint hossza ment keresztül komoly változásokon az elmúlt évtizedekben. Röviden foglaljuk össze, hogy a vonatkozó elméletek szerint a szülő-gyermek viszonyt a kamaszkor hogyan befolyásolhatja?

Kaufman, Uhleberg és Knoester szerint a kamaszkor kritikus periódus, leginkább azért, ebben az időszakban a korábbi minták felborulnak és bizonytalanná válnak.²¹ A gyermekkorban bevált eszközök és módszerek nem tűnnek alkalmazhatónak (sem a szülő, sem a fiatal számára nem kielégítőek), illetőleg gyakran lerontják ezek hatását objektív korlátok is. A szülő-gyermek kapcsolat hatékony és érdemi kommunikációval fenntartható és hosszú távon helyreállítható, azonban a megrendült modellek helyére újakat kell találni.

Bár Stryker szerint ezek az évek szorosabbá teszik a szülő-gyermek kapcsolatot, éppen az egymáshoz közeledő szerepek miatt, az individualizációs elmélet ennek ellentmond. Ennek értelmében a kamaszkorra tehetőek azok a kulcsfontosságú feladatok, amelyek a későbbi szociális, érzelmi és kognitív autonómia megalapozására hivatottak. A biológiai és kognitív érés időszaka a kora kamaszkorra tehető, amikor is a fiatalok egyre nagyobb mértékben hagyatkoznak a kortárs csoport elvárásaira, és egyre kevésbé kötődnek a szüleikhez. Buhl, Smollar és Youniss szerint a kapcsolat változása nemcsak a kamaszkorra tehető, hanem a fiatal felnőttkort is érinti. Ebben az időszakban kerül sor ugyanis a szülői ház elhagyására, a házasságkötésre, a munkaerő piacon történő elhelyezkedésre.

¹⁸ Gábor Kálmán: Ifjúság és társadalom, Új Ifjúsági Szemle, 2009/tél, 61. oldal

¹⁹ Vollebergh, W.A.M, Idema, J., Raaijmakers, Q.A.: Intergenerational Transmission and the Formation of Cultural Orientations in Adolescence and Young Adulthood, Journal of Marriage and Family, November 2001. 2. olda

²⁰ Schneider, Barbara, Rice, Holly, Hoogstra, Lisa: The importance of religion in Adolescents' Lives, Catholic Education, March, 2004. 3. oldal

²¹ Bucx, Freek, van Wel, Frits: Parental Bond and Life Course Transition from Adolescence to Young Adulthood, Adolescence, March, 22. 2008. 3-4. oldal

A kérdés azonban az, hogy ezek az életesemények valóban bekövetkeznek-e? És, ha igen, mikor és hogyan? Noha az ifjúsággal foglalkozó tudományok és szakemberek véleménye megoszlik abban, hogy ez a korszak mennyire homogén, azonban a tudomány álláspontja abban egybeesik, hogy az ún. 'posztmodern' társadalomban az ifjúság attribútumai képlékenyebbé váltak, a felnőtté válás szakaszai széttöredeztek, kitolódtak, vagyis nehéz a korszak határait 'től-ig' határok között megvonni. A felnőtté válás, amelyet a korábban a tanulmányok befejezése, a munkakezdés és a családalapítás viszonylag stabil triászával írtunk le, időben elváltak egymástól, így a felnőtté válás sarokpontjai – vagyis az ifjúsági életszakasz végpontja – bizonytalanná váltak.

Gábor Kálmán – Zinnecker nyomán – az alábbiak szerint különböztette meg az ifjúsági létformáknak a két alapvető típusát: az 'átmeneti ifjúság' és az 'iskolai ifjúság' korszaka.²² „Az átmeneti korszakban egy korlátozott ifjúságról, ifjúsági életszakaszról van szó. Az ifjúkor a szakma megszerzésére korlátozódik, korán munkába kell állni, amelyet gyorsan követ a házasság és az első gyerek. A posztindusztriális társadalomban az ifjúkor egyre inkább kitolódik. Ez összefügg az iskolai idő megnövekedésével.”²³ Gábor szerint az átmeneti időszakban korlátozott időszak, szakma megszerzésére korlátozódik, korai munkába állás, házasságkötés, családalapítás, korlátozott szociális és kulturális önsúly, alárendelt viszony. A posztindusztriális társadalom **iskolai ifjúságát azonban** kitolódott ifjúság, iskolai idő megnövekedése, késői házasságkötés, munkába állás/ családalapítás + az iskolán kívüli szabadidős életmód, önálló ifjúsági életmód. Az ún. *szabadidő szcenárió*:

Az iskolai ifjúság korszakának megjelenése, valamint az ehhez kapcsolódó tartalmi változások nemcsak Európára, illetőleg az ún. nyugati társadalmakra jellemzőek, de Magyarországon is. Hazánkban az elmúlt 15-20 évben bekövetkezett gazdasági és társadalmi átalakulás következtében a 'realizált demográfiai tervek' módosultak: az ifjúság családalapítási ambíciói kitolódtak – alkalmanként eliminálódtak –, a gyermekvállalás időpontja későbbi életszakaszra helyeződött (egy szűk keresztmetszetben meg is szűnt), a tanulmányokra szánt időtartam megnőtt; egyszersmind valódi létjogosultságot nyert az élethosszig tartó tanulás modellje. A munkakezdés pedig – gyakran a fiatal szándékával ellentétben – nehézkessé, esetenként tartós munkanélküli időszakoktól tarkítottá vált.²⁴ A 2012-es Magyar Ifjúság kutatás eredményei alátámasztják a kutatók megállapításait, és a Beszámoló arról is képet ad, hogy ezek az ifjúsági életszakaszt nehezítő tendenciák az elmúlt négy év folyamán fokozódtak. „A gazdasági aktivitás tekintetében 2008-ban még a fiatalok 44 százaléka nyilatkozott úgy, hogy dolgozik (akár bejelentve, akár nem, akár pedig vállalkozóként), a 2012-es adatfelvétel idején viszont már csak 39 százaléka dolgozott a 15-29 éves fiataloknak.”²⁵ A felmérés saját adatai azt is kimutatták, hogy a kérdezett korosztály 26%-a volt már regisztrált munkanélküli. A tanulást illetően kiderült, hogy „... 2008-ban a mintába került fiatalok 57% százaléka már befejezte iskolarendszerben folytatott tanulmányait, ez az arány most 53 százalék, de jellemző, hogy további 31 százalékuk úgy nyilatkozott, hogy a tanulmányait sikeresen befejezte, ugyanakkor elképzelhető, hogy a későbbiekben tanulni fog.”²⁶

²² Gábor Kálmán: im. 65. oldal

²³ Gábor K.: im, 61. oldal

²⁴ Domokos Tamás: Magyar fiatalok és a demográfiai átmenet. Magyar Ifjúság Tanulmánykötet, 16. oldal

²⁵ Domokos T. im: 25. oldal

²⁶ Domokos T. im. 26. old

Egyrészt a gazdasági törvényszerűségek és szükségszerűségek okán, másrészt pedig a posztmodern életút/menetrend széttöredezettsége miatt a fiatalok lakhatása illetőleg a független otthonteremtésre vonatkozó tervek is megváltoztak. A fiatalok jelentős része egyre inkább a szülői házhoz kötődik. Figyelembe véve azt, hogy a vizsgált korosztály igen széles, és a 'tinédzserek' körében a szülőkkel való együttélés evidensnek tekinthető, az a tény, hogy a szülőkkel való együttélés növekedésével egyidejűleg éppen a saját vagy élettárs lakásában élők száma apadt 20 százalékról 16 százalékra, azt jelzi, hogy az idősebb korosztályok is egyre tovább maradnak a Mama-hotel lakói. ²⁷

Az életkori határok az egyes tudományágak és jogágak olvasatában

Ahogy a fentiekben láttuk, az általunk vizsgált két életkori korszak: gyermekkor és fiatalkor tartalmi elemeit és korhatárait tekintve is megváltozott. A tudományos és közgondolkodásból egyidejűleg építkező jogágak több ponton alkalmaznak életkorhoz kötött szakaszolást. Az egyes életkori szakaszok átlépése, egy életkor elérése bizonyos esetekben pluszjogosultságokat származtat az egyén számára, máskor pedig többletkötelezettségeket támaszt feléjük. A korosztályi csoportok körülírására, az életkori határok megállapítása azonban nem feltétlenül és törvényszerűen igazodik a tudományos megállapításokhoz. Másképpen fogalmazva a jognak az életkori szakaszolása nem automatikusan, de legalábbis nem elég rapid módon követi az élet átalakulását. ²⁸

A jog a személyiségfejlődést egy nagyjában-egészében lineáris, és főszabály szerint azonos szakaszokat követő folyamatnak tekinti, amelynek mentén vélelmeket állít fel. Ez alapján az egyes életkori ponthoz – konkrétan egy születésnaphoz – a fejlődés, az érettség bizonyos fázisait rendelik. A polgári jog cselekvőképtelennek tekinti a tizenégy évnél fiatalabbat, jognyilatkozatai a törvény erejénél fogva érvénytelenek. ²⁹ A jogág – ahogyan a büntetőjog – ismer egy átmeneti kategóriát a gyermekkor és felnőtté válás között. A 14. életév határvonal, amikor a kiskorú a törvényben meghatározott jognyilatkozatokat érvényesen tehet, jogi aktusainak érvényességéhez azonban a szülők/törvényes képviselők hozzájárulása szükséges. A civil jog a felnőtté érést is egy időbeli pillanathoz, az egyén tizennelcadik születésnapjához köti. Az időbeli szakaszolást azonban egy – törvényben meghatározott – életeseemény felülírja, hiszen a polgári jog házassághoz ugyanolyan – vagy tartalmában nagyon hasonló – jogkövetkezményeket fűz, mint a tizennelcadik életév betöltéséhez, vagyis

²⁷ Összességében a helyzet Domokos Tamás mondataival írható le a legteljesebb módon: „A felsőoktatás expanziója, a nők növekvő aránya a felsőoktatásban, az egyéni karrier és önmegvalósítás felértékelődése stb. szignifikáns hatással vannak az egyes életszakaszokhoz kötődő demográfiai események bekövetkeztére: házasságot helyettesítő együttélések növekedése, születésszám csökkenése, a születések számán belül intenzíven nő a házasságon kívüli születések száma, az anyák első szüléskori átlagéletkora emelkedik, a válások száma magas maradt. (Domokos T: im 16. oldal)

²⁸ „A szociológia, a szociálpszichológia, pszichológia, pedagógia stb. is meghatározza (néha sokféleképpen, de biztos, hogy a statisztikától eltérően) az ifjúsági korosztályokat, pl. ifjú az, aki a felnőtteknek fenntartott társadalmi pozícióban még nem rendelkezik önálló döntési joggal; az ifjúkor az intellektuális és szociális képességek kifejlődésének szakasza, a felelősségtudat, értékek és normarendszer még nem stabil, így az egyén nem önálló és teljes önrendelkezésre még nem alkalmas.” Nagy Ádám: Az ifjúsági korosztályok meghatározásának egyéni életúton alapuló paradigmája, In: Magyar Ifjúság, Tanulmánykötet, 38. oldal

²⁹ Az új Ptk. szabályozása – megtörve azt a tradicionálisnak tekinthető 'rendet', amely a 14., 16. és 18. életévhez kötött jogkövetkezményeket - a tizenhetedik életévet is mérföldkőként határozta meg, mégpedig akképpen, hogy a 17 éveset a nagykorúakra vonatkozó szabályok értelmében helyezhetik gondnokság alá. A cselekvőképességet érintő gondnokság alá helyezéssel nem kell tehát a tizennelcadik életévet megvárni, ugyanakkor ebben a körben már nem az érintett kiskorúsága lesz a cselekvőképességének a gátja, hanem a tizenhét éves elmeállapota.

a házasságot a olyan intézménynek tekinti, amelyhez törvényi vélelemként köti a felnőtté érést.³⁰

2013 júliusáig a büntetőjogi szabályok érdemben egybeestek a polgári jogi kategóriákkal: a büntetőjog is a 14. és 18. életévet tekintette relevánsnak a bűncselekmény következményeinek belátása szempontjából. „A büntethetőség az elkövető 14. születésnapját követő első nap 0 óra 0 perc 0 másodperckor kezdődik.”³¹(1978. évi IV. tv.) Ugyanez volt a helyzet a fiatalkor felső korhatárával is, amely a 18. életévet tekintette cezúrának, mégpedig akképpen, hogy „[a] fiatalkorúak vonatkozó rendelkezések alkalmazásának van helye, ha a terhelt a 18. életévének betöltése napján követi el a bűncselekményt.”³²

Az új Btk. ezt a szabályozást módosította a büntethetőségi korhatár részleges leszállításával, egyszersmind a szigorú értelemben vett életkori vélelem fellazításával.³³ Az ominózus korosztályi csoportban – a 12 és 14 évesek között – a büntethetőség nem vált automatikussá. A jogalkotó a 12. életév betöltését még a felsorolt, nagyon súlyos bűncselekmények vonatkozásában sem tekinti elegendőnek ahhoz, hogy az egyén érettségének konkrét mérése nélkül büntetőjogi következményeket helyezzen kilátásba, így plusz feltételként bevezette a belátási képesség³⁴ fogalmát. Ami – többek között - azért releváns változás, mert ezen a ponton a jog áttörte a büntethetőség születésnaphoz, egy időbeli pillanathoz kötött voltát, és beiktatott egy plusz elemet.³⁵ Bár a szociológia és kriminológia – egyszersmind a tudomány megállapításaira támaszkodó európai egyezmények is – megegyeznek abban, hogy az utóbbi évtizedek legnagyobb változása éppen a kitolódott és hosszúra nyúló kamaszkorban rejlik, a jogalkotó nem döntött a fiatal felnőttek korcsoportjának a felnőttektől eltérő büntetőjogi szabályozása mellett. A büntethetőség felső korhatára azonban az új törvény értelmében is a 18. életév maradt, és a fiatal felnőtt kor nem került releváns büntetőjogi kategóriaként az új Btk-ba.

Az életviszonyok bonyolultak..., de

„...hogy felismerjék a legszembeszökőbb igazságokat, amelyek éppen **egyszerűségük**nél fogva kerülnek el közönséges elméjük figyelmét, nem lévén hozzászokva ahhoz, hogy **elemezzék** a tárgyakat, hanem csak ahhoz, hogy azokból származó dolgokat a maguk egészében fogadják be, inkább hagyományból, mintsem vizsgálatból.” (Beccaria)

³⁰ A házasság felbontása nem eredményezi a nagykorúság megszűnését, abban az esetben viszont, ha a gyámhatósági engedély vagy a cselekvőképesség hiánya miatt lesz érvénytelen a házasság, úgy a nagykorúság is megszűnik. Megjegyzendő, hogy míg a korábbi Ptk. a 16. életévtől tette lehetővé a gyámhatóság engedélyéhez kötött házasságkötést, a hatályos Ptk. a 16. életévre nem tesz utalást.

³¹ Vaskuti András: Életkor és belátási képesség a magyar büntetőjogban – jogalkotási és jogalkalmazási kérdések, 7. oldal, Krim. Közlemények 65., Magyar Kriminológiai Társaság, 2008., Budapest, BH1987.267

³² Vaskuti András: im. BH1987.267

³³ Az említett jogszabály hat bűncselekmény vonatkozásában szállította 12 évre a büntethetőség korhatárát: az emberölés, az erős felindulásból elkövetett emberölés, a halált okozó testi sértés, az életveszélyt okozó testi sértés, a rablás és a kifosztás vonatkozásában.

³⁴ Azoknál a 12. életévüket betöltött fiatalkorú terhelteknél, akik kimerítetik a Btk. hivatkozott tényállásait, a jogalkalmazónak vizsgálnia kell, hogy a fiatal rendelkezik-e a bűncselekmény következményeinek felméréséhez szükséges belátási képességgel. A belátási képesség fogalmát a törvény nem határozza meg

³⁵ A jogszabály azonban következetes és egyértelmű annak meghatározásában, hogy a tizenkettedik életévet betöltött, ámde a tizenégy évet el nem ért fiatalal szemben büntetés nem szabható ki, csak büntetőjogi intézkedés. A legsúlyosabb – elzárási elemet is tartalmazó – intézkedés velük szemben a javítóintézeti nevelés lehet.

*A tanulmány megjelent: In: Tóth J. Zoltán (szerk.): 250 éves a Dei Delitti e Delle Pene – Tanulmányok Cesare Beccariáról, Károli Gáspár Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2015. 125-136. oldal